

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.59.253>

УДК 78.071; 314.743

Валентина Снагощенко,

кандидат педагогічних наук, доцент, ORCID 0000-0001-7443-7035,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, Україна
e-mail: snagvalentina2016@gmail.com

ПАВЛО МАЦЕНКО – ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ ЗА КОРДОНОМ

У статті йдеться про життєвий і творчий шлях педагога, музикознавця, диригента, композитора української західної діаспори Павла Маценка. Впродовж всього життя, перебуваючи далеко за межами України, він популяризував українську музику. Значну роль приділяв молоді, виховуючи студентство на кращих традиціях української музики, пісні на творчій спадщині відомих українських діячів культури. Вивчення й осмислення його творчої спадщини дає змогу показати також його особистий внесок у розвиток української музичної культури ХХ століття.

Ключові слова: Павло Маценко, диригент, хор, композиторська творчість, українська західна діаспора, культура.

Українська діаспора репрезентує досить численну групу українців, що проживають у різних країнах світу. Чимало представників української діаспори зробили значний внесок у розвиток й популяризацію вітчизняної історико-культурної спадщини за кордоном. Значна кількість наших співвітчизників до цього часу залишаються невідомими або маловідомими на Батьківщині. Серед них Павло Пилипович Маценко (1897–1991 рр.) – музикознавець, педагог, композитор, диригент, громадський діяч, член-кореспондент Української Вільної Академії наук, доктор церковного права, автор понад 30 нарисів про українських композиторів, сотень публіцистичних та наукових статей, популяризатор української музики за кордоном.

Про життєвий і творчий шлях П. Маценка в Україні перші публікації з'явилися за часів незалежності. Спочатку це були короткі біографічні відомості. Згодом, вітчизняним дослідникам стали доступні видання діаспорних авторів І. Вовка, Н. Годованого-Штона, В. Климківа, О. Костюк, І. Мельника, М. Підкович, В. Ревуцького, С. Яременка, Д. Яремчука та ін. [3]. У дослідженні Н. Костюк вперше здійснено аналіз дисертації митця; публікація Л. Пархоменко стосується листування П. Маценка із всесвітньо відомим диригентом М. Мальком. Крім того, діяльність П. Маценка презентували У. Граб, М. Головащенко [1], Г. Карась та ін.

Останнім часом з'явилися дисертаційні дослідження про багатовекторну творчу діяльність П. Маценка (Л. Курбанова) [4] та публікації про використання його творчої спадщини на Сумщині (Г. Макаренко) [5]. Та на жаль, в Україні творчість Павла Маценка залишається малодослідженою.

Дуже часто природа наділяє людину певними уподобаннями, хистом до якогось заняття, що нерідко визначає її життєвий шлях. П. Маценко вибрав шлях служіння українській культурі. Своє «кредо» він визначив, як таке: «Культура – це вияв душі народу». І тому впродовж усього свого життя, у багатьох країнах світу, він демонстрував прояви душі народу в усій красі, залучаючи молодь, виховуючи студентство на кращих традиціях української музики, пісні на творчій спадщині відомих українських митців.

Павло Пилипович Маценко народився 24 грудня 1897 року в слободі Кириківка Охтирського повіту Харківської губернії (нині селище міського типу Великописарівського району Сумської області). У Метричній книзі записів про народження за 1897 рік в Архангело-Михайлівській церкві слободи Кириківка значиться, що 11 грудня народився хлопчик названий Павлом, зареєстрований 11 числа. Батько селянин Пилип Іванович Маценко та його законна дружина Мотрона Харитонівна, обоє православні. Зазначено також хрещених батьків – селянин Степан Тимофійович Колодяжний і міщанка із Богодухова Анна Антонівна Обухова. Таїнство хрещення проводив священнослужитель Скрипніков [2].

У біографічному інтерв'ю він з гордістю говорив, що його рідна Кириківка – це козацька слобода, вільна, незалежна, в минулому слу-

гувала місцем охорони частини України і навіть була своєрідною фортецею [3, с. 12].

Початкову освіту хлопчик здобував у сільській народній школі. Тут він навчався не лише читати й писати, але з раннього віку обов'язковими заняттями були уроки церковного співу. Саме тут хлопчик оволодів деякими відомостями з теорії музики, в школі привчали й до нотного письма. Крім того, музика й спів постійно лунали вдома. Адже вся родина була співока. За спогадами хлопчика мати мала красивий голос й добре співала. Батько теж знаходив час для занять музикою; вчився у Санкт-Петербурзі у відомого, на той час, учителя-скрипаля Алуержа і став таки добрим скрипалем, крім того співав у хорі, був солістом-тенором у царській капелі, трохи згодом іще й диригував так званим «придворним хором» – не цілим, а лише його частинами – в Гатчині, в Царському Селі, в Казанському соборі. Він добре знав теорію музики й був добрим диригентом [3, с. 15].

Після сільської школи хлопчик продовжив навчання в чотирикласній церковній учительській школі у Великій Писарівці Богодухівського повіту. Тут були гарні вчителі, вивчалися різні предмети, багато уваги приділялося навчанню церковного співу. Малий Павлусь мав трьох братів і двох сестер, тому батьки вдома організовували справжній хор.

Згодом хлопчик поїхав на навчання до Харкова, вступив до третьої гімназії. У духовній школі були незначні вимоги до математики, тому довелося аж до шостого класу чимало самотужки надолужувати з математики.

У Харкові після закінчення шостого класу П. Маценко перейшов до військової офіцерської школи. Після її закінчення юнака мобілізували до російської армії й відправили на румунський фронт.

У червні 1917 року він був поранений. Під час української революції добровільно вступив до лав Другого Слобідського полку УНР, та через непридатність до військової служби лишився у підпіллі [7].

У 1918–1919 роках юнак навчався в Пастирсько-Місіонерській духовній школі в Сумах (провчився недовго, лише один рік і кілька місяців), бо саме в цей час почала наступ більшовицька армія під ко-

мандуванням Муравйова. Школа знаходилась у чоловічому монастирі, викладання велось на високому рівні. Школа мала гарний хор, котрим керував молодий обдарований диригент із Почаєва – Яцкевич. Під час навчання Маценко відвідував також студію драматично-сценічного мистецтва, яку організував і очолював відомий театрознавець і драматург Яків Мамонтов [9, с. 86].

Під час епідемії тифу 1920 року Павло Маценко тяжко захворів і був вивезений англійцями на лікування за кордон на острів Кіпр. Тут він майже рік перебував на лікуванні в шпиталі. Тут почав вивчати англійську мову. Після одужання працював регентом церковних і диригентом світських хорів. Одного разу Маценко разом з хором виступав у місті Лімасоль на Богослужінні грецького архієпископа. Хор справив на владу сильне враження. Замість грошової винагороди юнакові було запропоновано екскурсію по Кіпру. З великою радістю Маценко оглянув не тільки місто, але й увесь острів, побував у монастирі Кіко – на найвищій горі. Побував також у Морфі, на Мізокірі й повернувся до Вароша. Тут у 1921 році він дав перший у своєму житті великий концерт. Потім все життя він зберігав програму цього концерту, яка була надрукована грецькою мовою. Майже три роки юнак жив на Кіпрі [8].

На початку 1923 року Маценко переїхав до Болгарії. Життя було тяжким. За фізичну працю платня була мізерною. Знайти кращу роботу не було можливості. У пошуках кращого заробітку мандрував від одного міста до іншого. За цей час довелося попрацювати і на вугільних копальнях, і на сортуванні тютюну та інших підприємствах.

У 1924 році змушений був виїхати до Чехії. У Празі пройшовши чимало поневірянь, вступив до Українського педагогічного Інституту імені Михайла Драгоманова на музично-педагогічний факультет. У 1929 році успішно закінчивши його, отримав атестат учителя із правом викладати музику і співи та дисципліни теоретичні й практичні в усіх класах. Потім – два роки навчання в Празькій консерваторії та Вищій школі педагогічних наук (дипломна робота «35 духовних концертів Дмитра Бортнянського»). Після їх закінчення переїхав до міста Ржевниці, що поблизу Праги викладати в українській гімназії [3, с. 16].

У 1930–1932 роках під керівництвом професора Федора Миколайовича Стешка (1877–1944 рр.) написав дисертацію на тему: «Склад і технічна будова мелодій київського розспіву в Почаївському ірмолаї 1775 року», за яку йому було присуджено вчений ступінь доктора музично-педагогічних наук. Це була фактично перша історія української церковної музики. Дисертація була опублікована в школі Високого педагогічного інституту в Празі. На жаль, під час Другої світової війни вона була втрачена і завдяки друзям віднайдена лише у 1986 році.

Невдовзі П. Маценка запросили до Відня – до самісінького центру музичного життя Європи. Тут він працював регентом церковного хору Української греко-католицької церкви святої Варвари.

У 1936 році на запрошення Українського народного дому у Вінніпезі митець переїхав до Канади, де керував хором Народного дому, а в 1941 році створив Хор молодих українських націоналістів, виступи якого всюди проходили з великим успіхом. Протягом 1940–1945 років викладав на «Українських освітніх курсах» для молоді Канади й Америки, яких і був ініціатором створення.

У Вінніпезі Павло Маценко розгорнув активну організаторсько-громадську діяльність. У 1941 році, як один із відповідальних працівників Осередку української культури й освіти, він запросив до Вінніпега великого українського хорового диригента і композитора Олександра Кошиця, щоб разом відкрити там Диригентсько-вчительські курси для підготовки керівників хорів українських громад у різних провінціях Канади, а також для інших країн Північної і Південної Америки. Композитор на той час проживав у США.

Згодом Павло Маценко доклав чимало зусиль, щоб влада дозволила переїзд з Аргентини, з міста Буенос-Айрес до Канади іншого геніального українця, прославленого піаніста-віртуоза, лауреата трьох міжнародних конкурсів Тараса Микиші. На жаль раптова смерть останнього завадила здійсненню цього задуму [1, с. 27].

Мешкаючи в Канаді, Павло Маценко там вперше поставив оперу Миколи Лисенка «Ноктюрн». Тривалий час він працював культурно-освітнім референтом Українського національного об'єднання Канади, став співзасновником і багатолітнім секретарем Осередку ук-

раїнської культури й освіти у Вінніпезі, очолював освітню секцію Комітету українців Канади, працював співредактором газети «Новий шлях», професором музики Колегії святого Андрія при Манітобському університеті та Колегії святого Володимира у Робліні, був ректором інституту святого Івана в Едмонтоні.

Поряд з неймовірно напруженою громадською діяльністю, П. Маценко працював музичним критиком. Його перу належать сотні есе та статей на музичні (і не лише музичні) теми, надруковані в різних періодичних виданнях Європи й Америки. Він є автором понад 30 нарисів про українських композиторів, зокрема М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Гайворонського, О. Кошиця, Б. Кудрика М. Леонтовича, Л. Ревуцького, К. Стеценка, Я. Степового та ін. [6; 9].

Плідна праця П. Маценка як музично-громадського діяча тривала все життя на різних територіях – від Кіпру, Болгарії, Чехословаччини, Австрії до Канади, де він максимально реалізував свій творчий потенціал.

Помер Павло Пилипович Маценко 3 березня 1991 року в лікарні Ст. Боніфас у Вінніпезі (не доживши лише шість років до столітнього ювілею), там він і похований [7].

Його спадщина – є цінним здобутком для майбутніх поколінь. Так, зокрема цінність для дослідників творчості становить особистий архів Павла Маценка, який зберігається в Осередку української культури й освіти у Вінніпезі, столиці провінції Манітоба – одному з найбільших архівів україніки в Канаді. Архів митця складає двадцять чотири томи – матеріали наукової і журналістської діяльності, багатий епістолярій, нотні видання. Чотири томи архіву складає листування. Серед кореспондентів Маценка десятки організацій та більше двохсот осіб, серед них В. Витвицький, М. Гайворонський, О. Кошиць, С. Людкевич, Т. Микиша, О. Олесь, О. Ольжич, А. Рудницький, митрополит Іларіон, кардинал Йосип (Сліпий), Ф. Стешко, Л. Туркевич, П. Щуровська-Россиневич, Ф. Якименко та інші відомі особистості [8, с. 37].

Особливо цінним джерелом для вивчення музикознавчих студій П. Маценка є матеріали його науково-журналістської діяльності. Це

значна за обсягом музикознавча публіцистика (понад п'ятсот розвідок, рецензій, статей), музикознавчі праці з історії української церковної музики і творчості українських композиторів. Велику джерелознавчу цінність мають музичні матеріали фонду – партитури церковних українських хорових творів від XVII до кінця XX століття, різноманітні наспіви, аранжування й композиції П. Маценка, світська хорова українська музика XX століття, значна колекція творів композиторів діаспори.

На Сумщині вшановують пам'ять педагога й митця. Науковцями Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, творчою інтелігенцією організуються наукові конференції й творчі вечори.

У 1999 році Канадське Товариство Приятелів України створило на базі Сумської обласної наукової бібліотеки Канадсько-український бібліотечний центр. Серед багатьох цінних видань, переданих бібліотеці були й твори відомого земляка, його листування з діячами української музичної культури, спогади сучасників про митця, автобіографічні відомості, рідкісні світлини та література про нього. Працівники бібліотека проводять вечори, виставки, присвячені пам'яті земляка [5, с. 70].

Отже, діяльність митця як педагога, композитора, хорового диригента й організатора хорового процесу на теренах країн Європи та Канади, яка ґрунтувалася на свідомому обранні шляху служіння національній культурі, робить його однією із важливих постатей української музичної культури діаспори. Вивчення і осмислення творчої спадщини Павла Маценка дає змогу показати його особистий внесок у розвиток української музичної культури XX століття в світі.

Перспективним, на наш погляд, є подальше дослідження композиторської діяльності митця.

Список використаних джерел

1. Головащенко М. І в Канаді залишився українцем / М. Головащенко // Музика 1997. – № 4. – С. 27.
2. Державний архів Сумської області Ф. 745. оп. 01 спр. 102. Арк. 382.
3. З автобіографії д-ра Павла Маценка. На підставі На підставі інтерв'ю

Романа Сринюка і звукозапису Володимира Самця, 1986 р. в редакції Дм. Кислиці // Павло Маценко: Музиколог, композитор і громадський діяч. Зб. На пошану 90-ліття народин / Упор. В. Верига. – Торонто: Видання Українського Національного Об'єднання Канади, 1992. – С. 12–25.

4. *Курбанова Л. В.* Різновекторна діяльність Павла Маценка в контексті української музичної культури ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Л. В. Курбанова – Іваго-Франківськ, 2019. – 20 с.

5. *Макаренко Г. В.* Наш земляк Павло Маценко: доля творчої спадщини / Г. В. Макаренко // Ювілейна палітра 2017: до пам'ятних дат видатних українських музичних діячів і композиторів. Зб. статей та матеріалів Всеукр. науково-практ. конф. з міжнародною участю 7–8 грудня 2017 р. Суми, 2017. – С. 67–74.

6. *Маценко П.* Українські пісні на слова Тараса Шевченка / П. Маценко // Народна творчість та етнографія, 2004. – № 5. – С. 35–40.

7. *Павло Маценко.* Архівний довідник 1988/89. – Вінніпег, Манітоба: Осередок української культури й освіти. – 88 с.

8. *Павло Маценко.* Музиколог, композитор і громадський діяч. Збірник на пошану 90-ліття народин / упоряд. В. Верига. Торонто: Видання Українського Національного Об'єднання Канади, 1992. – 242 с.

9. *Павло Маценко* Кошиць як виконавець народних пісень / П. Маценко // Народна творчість та етнографія, 2002. – № 1–2. – С. 74–77.

10. *Ревуцький В.* За межами основних зацікавлень / В. Ревуцький // Павло Маценко: Музиколог, композитор і громадський діяч. Зб. На пошану 90-ліття народин / Упор. В. Верига. – Торонто: Видання Українського Національного Об'єднання Канади, 1992. – С. 85–88.

References

1. Holovashchenko, M. (1997). I v Kanadi zalyshyvsia ukrainsem [And in Canada remained Ukrainian]. *Музыка*, 4, 27. [In Ukrainian].

2. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti F. 745. op. 01 spr. 102. Ark. 382 [State Archive of Sumy Oblast F.745. op 01 sp. 102 Ark. 382]. [In Ukrainian].

3. Z avtobiohrafii d-ra Pavla Matsenka. Na pidstavi Na pidstavi interv'iu Romana Yeryniuka i zvukozapysu Volodymyra Matsenka, 1986 r. v redaktsii Dm. Kyslytsi [From the autobiography of Dr. Pavlo Matsenko. Based on the interview with Roman Yerinyuk and Volodymyr Male's recording, 1986, in the edi-

torial office of Dm. Kisliitsa (1992)]. *Zb. Na poshanu 90-littia narodyn-Toronto: Vydannia Ukrainskoho Natsionalnoho Obiednannia Kanady-Publications of the Ukrainian National Association of Canada*, 1992, 12-25. [In Ukrainian].

4. Kurbanova, L. V. (2019). Riznovektorna diialnist Pavla Matsenka v konteksti ukrainskoi muzychnoi kultury XX stolittia [The multivector activity of Pavlo Matsenko in the context of the Ukrainian musical culture of the twentieth century]. Ivano-Frankivsk, 20. [In Ukrainian].

5. Makarenko, H. V. (2017). Nash zemliak Pavlo Matsenko: dolia tvorchoi spadshchyny [Our countryman Pavlo Matsenko: the destiny of the creative heritage]. *Zb. statei ta materialiv Vseukr. naukovo-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu 7-8 hrudnia 2017 r. -Zb Articles and materials Allukr. scientific practice. conf. with international participation December 7-8, 2017*. Sumy, 67-74. [In Ukrainian].

6. Matsenko, P. (2004). Ukrainski pisni na slova Tarasa Shevchenka [Ukrainian songs on the words of Taras Shevchenko]. *Narodna tvorchist ta etnografia-Folk art and ethnography*, 5, 35-40. [In Ukrainian].

7. Matsenko, P. Arkhivnyi dovidnyk 1988/89. [Archival reference book]. Winnipeg, Manitoba: Oseredok ukrainskoi kultury y osvity, 88. [In Ukrainian].

8. Matsenko, P. Muzykoloh, kompozytor i hromadskiy diiach. Zbirnyk na poshanu 90-littia narodyn (1992) [Musicologist, composer and public figure. Collection for the 90th anniversary of the people (1992)]. Toronto: Vydannia Ukrainskoho Natsionalnoho Obiednannia Kanady, 242. [In Ukrainian].

9. Matsenko, P. (2002). Koshyts yak vykonavets narodnykh pisen [Pavlo Matsenko Koshits as a singer of folk songs]. *Narodna tvorchist ta etnografia-Folk art and ethnography*, 1-2, 74-77. [In Ukrainian].

10. Revutskiy, V. (1992). Za mezhamy osnovnykh zatsikavlen [Beyond the Main Interests]. *Zb. Na poshanu 90-littia narodyn-Zb In honor of the 90th anniversary of the peoples*. Toronto: Vydannia Ukrainskoho Natsionalnoho Obiednannia Kanady, 85-88. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019 р.

Valentyna Snahoshchenko,

PhD (Pedagogy), associate professor, ORCID 0000-0001-7443-7035,

A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University

87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine

e-mail: snagvalentina2016@gmail.com

Pavlo Matsenko as the Popularizer of the Ukrainian Music Abroad

The article deals with Pavlo Matsenko's life and creative path. Pavlo Matsenko was a teacher, a musicologist, a conductor, a composer of the Ukrainian Western Diaspora.

The Ukrainian diaspora represents quite numerous group of Ukrainians living in different countries of the world. Many representatives of the Ukrainian diaspora made a significant contribution to the development and popularization of their native historical-cultural heritage abroad. A significant number of our compatriots still remain unknown or little known at Homeland. Pavlo Matsenko is among them.

During his life, while he was far beyond Ukraine, he has popularized the Ukrainian music. He has focused the significant role of the young people, has been bringing up students in the best traditions of the Ukrainian music, on songs and creative heritage of the famous Ukrainian cultural actors. Study and comprehension of his creative heritage lets to show also his own personal contribution to the development of the Ukrainian musical culture in the twentieth century.

A particularly valuable source for the study of musicological studios of the composer is materials of his scientific-journalistic activities. This is a significant volume of musicological essays (more than five hundred studies, reviews, articles), musicological writings on the history of Ukrainian church music and works of Ukrainian composers. A musical fund is a source of great value: church musical scores of Ukrainian choral works from the seventeenth to the late twentieth century, a variety of tunes, arrangements and compositions, secular choir of the Ukrainian music of the twentieth century, a significant collection of works by composers of the Diaspora.

Along with the incredibly tense social activities, P. Matsenko worked as a music critic. He is the author of hundreds of essays and articles on various topics printed in different periodicals of Europe and America. He is the author of more than thirty essays on Ukrainian composers, namely M. Berezovsky, D. Bortnyansky, A. Vedel, N. Gaivoronsky, A. Koshyts, M. Leontovych, L. Revutsky, K. Stetsenko, Ya. Stepovy etc.

Lifelong fruitful work of P. Matsenko as musical and public person dealt with

different territories, from Cyprus, Bulgaria, Czechoslovakia, and Austria to Canada, where he realized his creative potential. The creative legacy of P. Matsenko is a valuable heritage for future generations.

Keywords: Pavlo Matsenko, conductor, art, composer creative work, Ukrainian western diaspora, culture.